

Makale Bilgisi: Tunalı, G. (2020). Azınlıklar, AB Vatandaşlığı ve Avrupa Kimliği: Bulgaristan'daki Türkler Arasında Avrupa Kimliğinin Gelişimi. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, ss. 407-430.	Article Info: Tunalı, G. (2020). Minorities, European Citizenship and European Identity: The Formation of an European Identity Among the Turks in Bulgaria. DEU Journal of Humanities, Volume: 7, Issue: 2, pp. 407-430.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 10.09.2020	Date Submitted: 10.09.2020
Kabul Edildiği Tarih: 25.09.2020	Date Accepted: 25.09.2020

AZINLIKLAR, AB VATANDAŞLIĞI VE AVRUPA KİMLİĞİ: BULGARİSTAN'DAKİ TÜRKLER ARASINDA AVRUPA KİMLİĞİNİN GELİŞİMİ¹

Gülfer Tunalı*

ÖZ

Avrupa kıtasında gerçekleşen entegrasyon süreci, farklı grup kimlikleri arasında yeni ilişkiler kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Ne var ki çalışmalar genellikle AB devletlerinde egemen çoğunluğun Avrupa kimliğine odaklanmaktadır. Bu çalışma Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığı arasında Avrupa kimliğinin gelişimini ele almaktadır. Çalışma öncelikle Bulgaristan Türklerinin çoğunluğu için AB'ye yükledikleri anlamın Avrupalı kimliğinin gelişme(me)sinde etkili olduğunu iddia etmektedir. AB vatandaşı olarak erişeceklerini düşündükleri ekonomik refah ve medeniyet düzeyine erişilememiş olması ve yine AB vatandaşı olarak göç ettikleri ülkelerin vatandaşlarıyla eşit muamele görmedikleri inancı onların Avrupa topluluğunun ötekisi olarak hissetmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda Türkler bireysel düzeyde kendilerini Avrupalı olarak kategorize edememektedir. Ayrıca diğer ülkelerde yaşayan Avrupalıların meselelerine ilgi duymadıkları gibi siyasi olarak da etnik bir topluluğun üyesi olarak davranmaktadır. Ekonomik ve toplumsal gelişimle, ayrıca AB vatandaşların eşitliği bağlamında bir Avrupalılığın kurulması, ileride Türkler arasında Avrupalı kimliğinin gelişmesi ve bu örüntülerin değişmesi ihtimalini de açık tutmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Bulgaristan'da Türk azınlığı, Avrupa kimliği, ortak kimlik, Avrupa bütünleşmesi

¹ Bu çalışma yazarın doktora tezinden türetilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, gulfer.tunali@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7090-5110

MINORITIES, EUROPEAN CITIZENSHIP AND EUROPEAN IDENTITY: THE FORMATION OF AN EUROPEAN IDENTITY AMONG THE TURKS IN BULGARIA

ABSTRACT

The integration process in Europe requires the establishment of new relations between different group identities. However, the studies mainly focus on the European identity of the dominant majority group in the EU states. This study addresses the development of the European identity among the Turkish minority living in Bulgaria. The study primarily claims that the meaning attributed to the EU is effective in the (non)development of the European identity for the majority of the Turks. They feel themselves as the other of the European community due to the following factors: failure to reach the economic welfare and civilization level they thought one would reach as an EU citizen, and their belief that they are not treated equally as the native citizens of the countries they immigrate to as an EU citizen. In this scope, Turks cannot categorize themselves as European at an individual level. Moreover, they do not take interest in the issues of Europeans living in other countries, and politically they act as a member of an ethnic community. Constructing Europeanness on the basis of the equality of the EU citizens and common economic and social development keeps open the possibility of the development of a European identity among Turks and a change in these patterns in the future.

Keywords: Turkish minority in Bulgaria, European identity, common identity, European integration

1. GİRİŞ

İnsanların hareketliliğinin arttığı, bilginin dolaşım hızının yükseldiği, geleneksel bağların zayıfladığı çağımızda ulus-devletlerin toplumsal, ekonomik ve siyasi yapıları değişmektedir. Bu değişimle beraber eski ulusal kimliklerin yanı sıra hem ulusüstü kimliklerin hem de etnisite, cinsiyet vb. kategorilere dayanan ulusaltı kimliklerin önemi artmaktadır (David ve Bartal, 2009, ss. 354-355). Özellikle Avrupa Birliği entegrasyonu çerçevesinde ulusal kimliklerle ulusüstü Avrupa kimliğinin kurduğu ilişkiye dair tartışmalar yeni bir ivme kazanmıştır. Avrupa kimliğine duyulan bu ilginin arkasında öncelikle siyasi bir kaygı yatmaktadır. Her yeni siyasi yapı, kendini bu yapıyla özdeşleştiren bir topluluğun varlığıyla meşruiyet kazanmaktadır. Siyasi bir bütünleşmenin başarıya ulaşabilmesi için topluluk üyelerinin ortak bir kimlik geliştirmesi gerektiği kabul edilmektedir (Kohli, 2000, s. 119; Risse, 2004, s. 270). Bu nedenle vatandaşların siyasi bir topluluğa duyduğu bağlılığın temelini oluşturan, aralarında dayanışma duygusunun oluşmasının şartı olan ortak kimlik (Meyer, 2009, s. 17; Risse, 2004, s. 270), Avrupa entegrasyonu bakımından da önemli bir yer tutmaktadır. Ulus-devletlerin inşa sürecinin de gösterdiği gibi ortak kimliğin hangi unsurlara dayandığı büyük önem taşımaktadır; çünkü bu unsurlar topluluğun sınırlarını çizerek kimin “bizden”

olduğunu ve kimin “öteki” olduğunu belirlemektedir (Eder, 2009; Giesen, 1993; Eisenstadt ve Giesen, 1995). Avrupa kimliği de hem siyasi bir proje hem de toplumsal etkileşimin ürünü olarak (Checkel ve Katzenstein, 2009) temel aldığı unsurlarla birlikte belli toplulukları kapsarken belli toplulukları dışlayabilir.

Özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye katılımı, Batı Balkan ülkelerinin ve Türkiye'nin üyelik ihtimali ve üçüncü ülkelerden gelen Müslüman göçmenler, Avrupa kimliğinin anlamına ve kapsamına dair tartışmaların yoğunlaşmasına neden olmuştur. Avrupa'da farklı topluluklar arasında bir birlik ve dayanışma duygusunun oluşturulmasını sağlayacak bir ortak kimliğin temelleri aranırken, tartışma dini-laik, kültürel-sivil değerler gibi kavramlar çerçevesinde ilerlemiştir (Cederman, 2001; Delanty, 1995; Habermas, 2003; Habermas, 2004; Habermas ve Derrida, 2003; Smith, 1992; Tibi, 2013). Örneğin Orta ve Doğu Avrupa (ODA) ülkelerinin entegrasyonunun tartışıldığı dönemde bu ülkelerin Avrupa'ya aidiyeti "yuvaya dönüş" olarak çerçeveslendirilmiştir (Spohn, 2005, s. 6). Ne var ki AB'nin sivil değerleri yerine bu şekilde kültürel ve tarihi değerleri temel alan bir Avrupa kimliği, Türklüğü ve Müslümanlığı eskiden beri ötekisi olarak inşa etmektedir (Kösebalaban, 2007; Müftüler-Bac, 1998; Neumann, 1999; Rumelili, 2004).

Bu tartışmalar, Avrupa'da ulus-devletlerin homojen bir etnokültürel yapıya sahip olmadığı düşünüldüğünde azınlıklar açısından da ayrı bir önem kazanmaktadır. Bulgaristan'daki Türkler gibi akraba devleti AB üyesi olmadığı gibi kültürel olarak Avrupa'ya aidiyetinin tartışıldığı etnik azınlıklar yüzyıllardır AB'nin kapsadığı coğrafi alanda yaşamını sürdürmektedir. Ancak Avrupa vatandaşları arasında ortak Avrupa kimliğinin gelişip gelişmediğini değerlendiren çalışmaların çoğu daha çok egemen çoğunluğa odaklanmaktadır. Bazı çalışmalar da Katalanlar, Basklar gibi AB içinde veya dışında bir akraba devleti bulunmayan bölgesel Avrupa topluluklarının kimlik ilişkilerini incelemektedir (Bruter, 2005; Citrin ve Sides, 2004; Duchesne ve Frogner, 2008; Fligstein, 2008; Medrano ve Gutierrez, 2001; Medrano, 2003; Kaina, 2009; Risse, 2002; Risse, 2004; Risse, 2010; Westle 2003). Avrupa Araştırmaları alanında etnik azınlıklar ile ilgili çalışmalar daha çok AB'nin normatif bir güç olarak azınlık haklarına ve Avrupa kıtasındaki etnik çatışmalara etkisine odaklanmaktadır. Bulgaristan'daki azınlıklara ilişkin çalışmalar da azınlık haklarındaki değişim ile sınırlı kalarak devletin Avrupa kurumlarının normlarına uyumunu incelemektedir (Rechel, 2007; Rechel, 2008; Rechel, 2009). Oysa Maier ve Risse, AB üyeliği sürecindeki etnik azınlıkların önemli bir araştırma alanı olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır (2003, ss. 11-12). Ortak kimlik ve siyasi yapı arasında bir ilişkinin olması, üyeleri arasında siyasi topluluk olarak birlik ve dayanışma duygusunu geliştirmesi, sadece çoğunluğun değil azınlıkların da Avrupa düzeyindeki toplulukla nasıl bir bağ kurduğu sorusunu önemli kılmaktadır. Bu çalışma tarihsel süreçte hem Avrupa'nın "ötekisi" (Neumann, 1999) hem de

Bulgaristan'ın "ötekisi" olarak kurgulanan Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası olarak kabul edilen Türk azınlığı (Todorova, 2009) arasındaki Avrupa kimliğini sorunsallaştıracaktır.

AB üyesi devletlerde vatandaşların ulusal/bölgesel kimliği ile Avrupalı kimliğini birbirini dışlayan kimlikler olarak değerlendirmek yerine bir arada var olabilen kimlikler olarak inceleyen araştırmalar AB topluluğu içinde bölgesel, ulusal ve/veya ulusüstü kimlikleri benimseyen bir nüfusun varlığını ortaya koymuştur (Bruter 2005; Castano, 2004; Citrin ve Sides, 2004; Medrano ve Guiterrez 2001; Duchesne ve Frogner, 2008; Favell 2010; Fligstein 2008; Fligstein vd., 2012; Risse 2004). Topluluk üyelerinin birbirini dışlamadığı sürece birçok kimliği benimseyebildiğini iddia eden bu çalışmalara dayanarak Bulgaristan'da AB vatandaşı Türklerin Avrupalı kimliği de sorgulanabilir hale gelmektedir. Araştırmalar farklı ülkelerde tek bir Avrupa kimliğinden yola çıkılamayacağını, hatta ülke içinde de farklı anlamların kurgulanabileceğini kanıtlamıştır (Breakwell, 2004; Bruter, 2004; Medrano, 2003; Jenkins, 2008; Meinhof, 2004; Triandafyllidou, 2008). Bulgaristan'daki Türkler kültürel ve dinsel hısımlık açısından Avrupa'ya aidiyet talebinde bulunamazlar. Ancak kendileri bu kimlik tanımından farklılaşan bir kimlik anlayışı geliştirebilir ve buna bağlı olarak Avrupa topluluğuyla farklı özdeşim ilişkileri kurabilirler. Bu bağlamda çalışma AB vatandaşı olan etnik azınlık üyeleri arasında Avrupa kimliğinin gelişme(me)sindeki dinamikleri ve bu kimliğin bireysel düzeydeki boyutlarını anlamaya çalışacaktır. Türk azınlık üyeleri arasında Avrupalılık anlayışını, bütünlüştürmüş bir Avrupa topluluğuna aidiyet hissini, bu topluluğun önemini ve değerini, bununla ilgili siyasi davranışlarını analiz ederek Avrupalılığı araştıran çalışmalara azınlık boyutunu da kazandırmayı amaçlamaktadır.

2. Kuramsal Çerçeve: Ortak Kimliğin Anlamı ve Bireysel Düzeydeki Boyutları

Ulusal/ulusal/ulusüstü bütün büyük ölçekli toplulukların "topluluk içindeki bütün insanlar tarafından paylaşılan ve topluluk dışındakiler tarafından paylaşılmayan özellikler temelinde sınırlandırıldığı ve diğer topluluklardan ayrı olduğu" (Segal ve Handler, 2006, s. 58) düşünülmektedir. Topluluk üyeleri tarafından "aktif bir şekilde şekillendirilen ve yaratılan ...bir imaj" (Brewer, 2001, s. 119) olarak da tanımlayabileceğimiz topluluğun ortak kimliği, "vatandaşların birbirine karşı ve ötekilere karşı tutumlarının temelini oluşturan, gruba dair anlam ve değerlerin karmaşık örüntüsüdür" (Duchesne ve Frogner, 2008, s. 144). Bu anlamıyla etnik, ulusal ve ulusüstü ortak kimlikler, belli bir dönemde belli bir topluluğun kendisiyle ilgili kavrayışını ifade etmektedir. Topluluk kimliğinin anlamını oluşturan bileşenler belli bir topluluğun üyeleri arasında "birlik" kurarken başka toplulukların üyelerini de "ötekileştirmektedir". Sınırlarla "biz" ve "onlar", "aşına" ve "yabancı" olanlar, "iç grup ve "dış grup" belirlenerek grup üyelerine "hayali bir topluluk"

(Anderson, 2006) oluşturabilecekleri ortak bir temele sahip oldukları iletilmektedir (Marcussen vd., 1999, s. 3).

"Bireyin içindeki [etnik, ulusal, ulusüstü,] gruba" (Hogg ve Abrams, 2006, s. 3) odaklanan bireysel düzeyde ortak kimlik (Kaina), bireylerin sadece "Ben" olarak değil, bazen bir topluluğun üyesi olarak "Biz" olarak da düşünüp hareket ettiklerini göstererek (Thoits ve Virshup, 1997, ss. 124-125, birey ve topluluk arasında bağlantı kurulmasını sağlamaktadır. Birey belli bir topluluğun kimliğini oluşturan unsurları içselleştirerek, yani grup içi üyelerle (gerçek veya farazi) ortak özelliklere sahip olduğuna inanarak *kendini belli bir topluluğa ait olarak kategorize* etmektedir. Toplumsal kategorizasyonda bulunmak, bireyin kendini toplumdaki diğer insanlarla nasıl bir ilişki içinde gördüğünü göstermektedir. İnsan, kendisini benzer bulduğu kişilerle aynı kategori altında toplamakta ve böylece kendini iç grubun bir parçası olarak görmekte (biz); kendisinden farklı bulduğu kişileri ise dış grup (öteki) olarak kategorize etmektedir (Hogg ve Abrams, 2006, s. 21; Stets ve Burke, 2000, s. 225). Ancak ortak kimliğin boyutları bireyin kendini bir topluluğa ait olarak kategorize etmesi ile sınırlı değildir. Ortak kimliğin bir başka boyutu olarak bireyin grup üyeliğine atfettiği *duygusal önem ve değer* de değerlendirilmelidir. Bu bireyin iç gruba verdiği olumlu veya olumsuz değeri, ayrıca iç grubun diğer üyelerine karşı duyduğu yakınlığı kapsamaktadır. Son olarak ortak kimliğin *davranışsal* boyutu mevcuttur. Buna göre birey kendini diğer grup içi üyelerle paylaştığı özellikler ve grup dışı üyelerden ayrıldığı farklılıklar temelinde tanımladığında grup üyesi olarak hareket etmektedir (Ashmore ve diğerleri, 2004; Herrmann ve Brewer, 2004, s. 6; Hogg ve Abrams, 2006, s. 7). Bireysel düzeyde ortak kimlik dendiğinde, belli topluluklara ait olan bireylerin bağlama göre farklı kombinasyonlar şeklinde ortaya çıkabilen özdeşim örüntüleri anlaşılmaktadır (Duchesne and Frogner, 2008, s. 144). Avrupa ile özdeşim, bir insanın "...Avrupa topluluklarıyla arasında bir bağ hissedip hissetmediğini, onların başına gelenlerle ilgilenip ilgilenmediği ve kendini bu vatandaşlığın bir parçası olarak hissedip hissetmediğini" anlatmaktadır (Duchesne and Frogner, 2008, s. 144).

3. Araştırma Yöntemi

Son yıllarda sosyal bilimlerde bütün yöntemlerin sınırları olduğu kabulünün yaygınlık kazanması ile nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanılması birçok bilim insanı tarafından gitgide daha çok desteklenmektedir. Araştırmacılar, aynı araştırma sorusuna cevap vermek için çeşitli türlerde veri toplamayı ifade eden triangülasyon yöntemine başvurarak hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerinin güçlü yönlerini birleştirebilmektedir. Bu nedenle birçok alanda araştırmacılar hem geleneksel anketler hem de görüşmeler aracılığı ile veri toplama yoluna gitmeye başlamıştır (Creswell, 2009, ss. 203-224). Bu çalışmada da Türk azınlığı arasındaki Avrupalılığı daha iyi anlamak için anket

çalışması aracılığıyla elde edilen nicel veriler, sorular üzerine yapılan daha kapsamlı görüşmelerden elde edilen nitel verilerle desteklenecektir.

Bu çalışmada sunulan veriler 2011-2013 yılları arasında yapılan saha çalışmasına dayanmaktadır. Çalışmada bireysel ortak kimliğin boyutları ile ilgili sayısal veriler elde etmek için 286 kişiye anket uygulanmıştır. Bireysel düzeydeki Avrupalılığı özkategorizasyon, değer ve davranış boyutları açısından incelemek için öncelikle istatistiksel veri analizinden yararlanılmıştır. Sayısal karşılaştırma yapılmasını sağlayan istatistiksel analizin verilerini anlamlandırmak için ise anket çalışması birebir görüşmelerden kazanılan verilerle de desteklenmiştir. Ayrıca Türk azınlık üyeleri için Avrupalılığın ne anlama geldiğini ortaya koymak için konuya odaklanan belli sorular kapsamında 23 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin sonunda topluluk üyeleri benzer ifadelerde bulunmaya başladığından ve yeni veri sunmadığından doygunluk noktasına ulaşıldığına kanaat getirilmiştir. Hem niteliksel hem de niceliksel verilerin elde edilmesini sağlayan karma metodoloji, Türk azınlığın Avrupalılığı konusunda daha derin yorumların yapılabilmesini sağlayacaktır.

Anket çalışmasının evrenini oluşturan Bulgaristan'daki Türkler yoğun olarak Kuzeydoğu Bulgaristan'da ve Güneydoğu Bulgaristan'da yaşamaktadır. 2011 nüfus sayım sonuçlarına göre Bulgaristan'da toplam 7 364 570 kişi yaşamakta ve bu nüfusun %8,8'i (588 318 kişi) kendini Türk olarak tanımlamaktadır (NSİ, 2011).

Çalışmanın örnekleme belirlenirken Bulgaristan'daki Türkler evreni, yer ve yaş bakımından sınırlandırılmıştır. Alan araştırması Güneydoğu Bulgaristan'ın Rodoplar bölgesinde bulunan, 2011 nüfus sayımı sonuçlarına göre toplam olarak 152 808 kişinin yaşadığı ve nüfusun %60 civarının kendini Türk, %30 civarının ise Bulgar olarak tanımladığı Kırcaali ilinde (NSİ, 2011) gerçekleştirilmiştir. Araştırma sorularının niteliği nedeniyle anketin 18 yaş üstü kişilere uygulanması kararlaştırılmıştır.

4. Avrupa Entegrasyonu ve Avrupa Kimliği

Psikolojik ve sosyolojik bir kavram olan kimlik, siyaset bilimlerinin alt alanlarında da yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Kimlik bireylerin düşüncelerine, duygularına ve davranışlarına anlam kazandırmamızı, bireyler arası bağların oluşumunu, korunmasını ve bozulmasını açıklayabilmemizi, grup içi ve gruplar arası ilişkileri inceleyebilmemizi, ayrıca toplumların ve kültürlerin inşasını kavramamızı sağlayabilmektedir (Ashmore & Jussim, 1997, ss. 11-12).

Avrupa Araştırmaları'nda da kimliğin tartışmalı bir kavram olduğu kabul edilmektedir, ama yine de Avrupa kimliği hem bağımlı hem bağımsız değişken olarak en önemli analiz kategorilerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Etnik, ulusal ve ulusüstü kimliği konu edinen araştırmalar arasında yapılan

yoğun literatür taraması özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren ortak Avrupa kimliğine ilişkin araştırmaların önemli derecede arttığını göstermiştir: Avrupa kimliği, Avrupa Araştırmaları'nda merkezi bir yer edinmiştir (Risse, 2005, s. 295).

Avrupa'nın "sadece kurumsal bir süreç değil; aynı zamanda her bireyi ilgilendiren bir olgu" (Wolfgang Schäuble, aktaran Karolewski ve Kaina, 2006, s. 7) haline gelmiş olması Avrupa siyasasının vatandaşları ile ilişkisini de tartışma haline getirmektedir. Gerçekten de AB'nin vatandaşlarının hayatı üzerinde etkisi gitgide artmaktadır: insanlar Birlik sınırları içinde rahatça seyahat edebiliyor, öğrenim görebiliyor, üye ülkelere daha kolay bir şekilde yerleşip çalışabiliyor ve en önemlisi AB mevzuatının uygulamasından ibaret olan ulusal norm ve yasaların sayısı gitgide artmaktadır (Duchesne, 2008, s. 397). Ancak AB'nin vatandaşların hayatı üzerindeki doğrudan etkisine rağmen AB siyasasında "demokratik açığın" bulunması gitgide daha fazla dile getirilen bir konu haline gelmiştir. Avrupa Birliği'nin son yıllardaki en büyük sorunlarından biri Avrupa halkının (*demos*) olmamasından dolayı kurumlarının siyasi meşruiyetinin sorgulanması olmuştur (Shore, 2000, s. 19). Bu nedenle ortak bir kimliğin inşası, AB'nin siyasi bütünleşme projesinin başarıya ulaşabilmesi için vazgeçilmez bir şart olarak görülmektedir. Wendt'in (1994) de öne sürdüğü gibi entegrasyon, ortak kimliği paylaşan geniş bir halk kitlesine ihtiyaç duymaktadır: "kimlikte değişiklikler yaşanmadığı sürece bir topluluğun oluşmasını bekleyemeyiz, ...ortak bir kimlikle özdeşim [bütünleşme] kuramlarının olmazsa olmaz değişkenidir" (s. 384). Avrupa entegrasyonu da birçok etnik, kültürel, dinsel ve dilsele topluluğu barındıran bir siyasi yapıda ulusüstü "bir hayali topluluğun" (Anderson, 2006) oluşturulması gayesini ifade etmektedir. AB'nin etkili bir siyasi aktör olabilmesi ve daha da önemlisi demokrasisini ve meşruiyetini sağlayabilmesi için, bütün vatandaşlarını birleştiren ortak bir ulusüstü kimliğin inşa edilip edilemeyeceği sorusu bu açıdan büyük önem taşımaktadır.

Smith (1992), Avrupa düzeyinde bir ortak kimliğin oluşabileceği fikrine kuşkuyla yaklaşmaktadır. AB'nin kültürel mitlere, ortak anılara ve ulusal kimliği oluşturan diğer kültürel ve etnik ritüel ve seremonilere sahip olmamasından dolayı bir siyasi yapı olarak ortak bir kültürel kimlik geliştirmesini ve kitlelerde aidiyet duygusu uyandırmasını zor bir girişim olarak görmektedir (Smith, 1992, s. 73). Ancak Avrupa'nın kendine özgü yapısal ve kültürel çoğulculuğu olan bir medeniyet kimliği olduğunu savunanlar da mevcuttur. Özcü bir yaklaşıma dayanan Pan-Avrupacı görüş, Avrupayı belli bir coğrafyada kültürel alan olarak kabul etmekte, Avrupalıları birbirine bağlayan bağları, Yahudi-Hıristiyan geleneği, Rönesans, Antik Yunan ve Roma kültürü ve hukukunda "keşfetmektedir". Bu anlayışa göre Avrupa entegrasyonu sürecinde bu unsurlara dayanan bir birlik bilinci tekrar uyanmalıdır. Ancak teritoryal ve kültürel bir medeniyet birliği olarak ortak Avrupa kimliği, İslam medeniyetini ve Ortodoks Hıristiyanlığı

ötekileştirmektedir (Spohn, 2005, s. 4; Eder, 2009). Bu tür bir tanım Türkleri Avrupa topluluğunun bir parçası olarak kabul edemeyeceğinden Türkler arasında bireysel düzeyde bir özdeşim yaratması mümkün görünmemektedir.

Ancak Avrupa'da kültürel bir toplulukla siyasal topluluğun örtüştürülmeden de Avrupa kimliğinin gelişebileceğini savunan yaklaşımlar da mevcuttur. Bu yaklaşımlar bütünleşmiş bir Avrupa ile özdeşimin, kültürel bir topluluğa bağımlı olarak beliren siyasi bir kimlikten ziyade vatandaş olarak ortak kurumlara katılım ve ortak sivil değerlere bağlılıkla temellendirilmesini savunmaktadır (Habermas, 1995; Weiler, 2000). Habermas Avrupa'nın ortak köklerini Orta Çağ'da aramaktan ise Avrupa'nın 21. yüzyıldaki rolüne uygun yeni bir siyasi bilincin geliştirilmesini önermektedir (Habermas, 1995, s. 271). Ulus ve siyasi yapı arasında zorunlu bir ilişki olmadığını belirterek ortak soy, dil ve geleneklerden bağımsız olarak vatandaşlar arasındaki bağın ya da "yabancılar arasındaki dayanışmanın" kurulabileceğini savunmaktadır. Habermas'a göre sivil Avrupa toplumunda bütün vatandaşlar anayasa ile özdeşleşip kamu alanında iletişim içinde sorunlarını çözeceklerdir (Habermas, 1995). Weiler'e göre de AB vatandaşlığı siyasi topluluktaki bireylerin kültürel kimliğini koruyarak ve ötekinin kültürel kimliğini kabul ederek etnokültürel çeşitliliği aşan ortak sivil değerlere bağlılığı ifade etmelidir. Kendisi hem AB siyasi topluluğunun hem de ulusal siyasi topluluğun korunduğu bir model öngörmektedir. Ancak günümüzde AB vatandaşlığının haklardan bahsederken vatandaşı siyasi olarak güçlendirmedeğini belirtmektedir. Kendisi AB vatandaşlığının ve sağladığı hakların sivil bağlılığı ve dayanışmayı ortaya çıkaracak bir siyasi kültüre değil, piyasa kültürüne yakın olduğunu ifade etmektedir (Weiler, 2000, s. 179). Ancak Türklerin AB vatandaşlığı ile demokratik katılım ve azınlık hakları gibi değerler arasında bağlantı kurması durumunda bir aidiyet bilinci geliştirmesi olası görünmektedir.

Avrupa kimliği tıpkı ulusal kimlikler gibi çekişmeye açık, farklı tarafların müzakereleriyle oluşturulan, kültürel ve sivil temeller temelinde inşa edilmeye çalışılan bir kimliktir. Bu süreçte Avrupa kimliğinin kazandığı anlam ve buna bağlı olarak AB vatandaşlarının diğer kimlikleriyle kurduğu ilişki bireylerin özdeşimini de etkilemektedir. Kimliklerin birbirini ötekileştirmedeği uyumlu bir ilişki, insanların sadakat çatışması yaşamadan farklı çoklu kimlikler geliştirebilmesine ve farklı siyasi yapılara bağlılık duymasına imkân sağlamaktadır (Westle, 2003, s. 455).

Günümüzde vatandaşların etnik/ulusal kimliklerine bağlılıklarının hala güçlü olması nedeniyle sadece Avrupa kimliğinin gelişmesini beklememek gerekir. Ulusal kimliklerle Avrupa kimliklerinin ilişkisini inceleyen araştırmalar "önce ülkemiz, ama Avrupa'ya da evet" (Risse, 2004, s. 249) yaklaşımının yaygın olduğunu göstermiştir. Risse'ye göre Avrupa'da asıl ayrılık sadece ulusal kimlikleriyle özdeşenler ve kendilerini hem ulusuna

hem de Avrupa'ya bağlı hissedenerler arasında yaşanmaktadır. Son grupta yer alan kişilerin Avrupa entegrasyonunu desteklemeye daha gönüllü olduklarını vurgulayan Risse'ye göre Avrupa kurumlarının meşruiyetinin sağlanması için gerekli olan destek bu nedenle ulusal kimliklerin zayıflamasına bağlı değildir. Kendisine göre “Avrupa siyasası ulusal kimliğini Avrupa kimliği ile değiştiren bir “demos” a gerek duymaz, ulusal kimliğin ve Avrupa kimliğinin birlikte var olduğu ve birbirini tamamladığı bir “demos”a gerek duyar” (Risse, 2004, s. 250). Medrano ve Gutierrez (2001) de İspanya'da Avrupa kimliğinin bölgesel ve ulusal kimliği tehdit eden bir kimlik olarak sunulmayı; tam tersine, bu kimliklerin birbirini tamamlayan, uyumlu kimlikler olarak inşa ediliyor olması sebebiyle; sadece ulusal kimlik ve Avrupa kimliği arasında değil, bölgesel kimlik ve Avrupa kimliği arasında da olumlu bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Kendileri vatandaşların yaşadığı bölge ve İspanya ile özdeşimi ne kadar güçlü ise Avrupa ile özdeşimin de o kadar güçlü olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

5. Demokratikleşme ve AB Üyeliği Döneminde Türk Azınlığı

1989 öncesi sosyalist dönemde homojen bir ulusa sahip olduğunu iddia ederek Türk, Pomak (Bulgarca konuşan Müslümanlar) ve Roman azınlıklarını² asimile etmeye kalkışan Bulgaristan da demokratikleşme ve Avrupa'ya entegrasyon sürecinde kültürel ve etnik çoğulculuğu ile yeniden yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bulgaristan'ın 1989 senesi öncesinde bağlı olduğu komünist proje, zaman içinde halkın etnisiteden arınacağını (de-ethnization), bir başka deyişle ulusal ve etnik farkların önemini kaybedeceğini öngörüyordu (Fotev, 1994, s. 83). On yıllardır Türklerin “sosyalist ulusa” entegrasyonu için çabalayan Jivkov hükümeti, ülkede yaşayan Türk azınlığı için “etnik Türkler” ve “sosyalist Bulgar ulusu üyeleri” şeklinde “ikili bir kimlik” inşa etmeye çalışmıştır” (Höpken, 1997, s. 67, 71). Ancak Türklerin sosyalist ulusa entegrasyonu büyük ölçüde sağlanmış olsa da etnik Türk kimliği beklendiği gibi kendiliğinden kaybolmamıştır. Bunun sonucunda 1984 yılında *Yeniden Doğuş* adı verilen asimilasyon süreci başlatılmıştır. Bulgar devleti asimilasyon kampanyasını, ülkede yaşayan Türklerin dini ve etnik kimlikleri Osmanlılar tarafından değiştirilmiş 'gerçek' Bulgarlar oldukları tezine dayandırmıştır (Höpken, 1997, s. 70). Bulgar milliyetçiliğine göre 'gerçek' Bulgar olabilmek için birinin Bulgar ismine sahip olması, etnik Bulgarların soyundan gelmesi, Bulgarca konuşması ve Ortodoks Hıristiyan olması gerekirdi. Ulusun etnokültürel tanımı, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin ulusun bir parçası olarak kabul edilmesini engelliyordu. Böylelikle ülke sınırları içinde sadece Bulgar ulusunun yaşadığını iddia eden devlet, "etnik, dini ve kültürel mirası ülkenin çoğunluğunu oluşturan Hıristiyan, Doğu Ortodoks, Slav stereotipinden farklı olanları *Bulgarlaştırarak* bütün ülkenin

² Bu çalışmada sadece Türk azınlığı ele alınacaktır.

nüfusunu homojenleştirmek" istemiştir (Zahariev, 2004, ss. 11-17). Ulusal kimliği etnik kimlik ile örtüştüren Bulgaristan devleti Türk kimliğini tepeden yok etmek istemiştir. Bu etnik homojenleştirme çalışması tam tersi bir etki yaratmış ve komünist rejimin yıkıldığı 1989 yılının sonunda Türk azınlığı etnik kimliği daha da güçlenmiş bir topluluk olarak ortaya çıkmıştır (Mahon, 1999, s. 156; Höpken, 1997, s. 71).

Komünist rejimin yıkılmasından sonraki geçiş döneminde Bulgaristan heterojen bir topluluk olduğu gerçeğiyle yeniden yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bulgaristan'ın kurulduğu 1878 yılından itibaren kendilerini bu devletin ve egemen olduğu toprakların sahibi olarak gören Bulgarlar ve bu devlette yabancı bir unsur olarak yaşayan Türkler, 1989'dan sonra etnik gerginliğin çözümünde Balkanlar'daki komşu ülkelerinden farklı olarak şiddetten uzak durmuştur. Eski komünistler ve muhalifleri arasında, Avrupa kurumların sağladığı bağlam çerçevesinde yeni devlet düzenini belirleme mücadelesinin yaşandığı demokrasiye geçiş döneminde Türkler, siyaset yapan bir güç olarak yerini almıştır. Türkleri temsil eden Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH), Bulgaristan'ın Avrupa yapılarına entegrasyon sürecinde etnik ve dinsel topluluklar arasındaki gerginliği siyasi ve hukuki araçlar yoluyla çözme yolunu tercih etmiştir. Literatüre "Bulgaristan'ın etnik modeli" olarak geçen söz konusu barışçıl girişim çerçevesinde HÖH, ayrılıkçı bir politika izlememiş, azınlıkların etnik kimliğini koruyarak onların Bulgaristan'a entegrasyonunu gerçekleştirmeyi hedeflemiştir (Doğan, 1999).

Jivkov hükümetine saray darbesinden hemen sonra Türk topluluğunun bireysel hakları teslim edilmiştir. İsimler iade edilmiş, özel alanda anadilini kullanma, örf ve geleneklerine göre yaşama ve folklorik kültürünü geliştirme, dini ibadetini yerine getirme hakları tanınmıştır. AB Komisyonu da daha 1997 yılında Bulgaristan'ın adaylığına ilişkin görüş sunduğu raporunda "Türk azınlığı iyi bir şekilde entegre olmuş gibi görünüyor..." (EC, 1997) demektedir. AB üyeliğinden önceki son rapor olan 2004 ilerleme raporunda ise Türklere sadece iki cümle ayırarak Türklerin siyasi hayata entegre oldukları, asıl ekonomik olarak az gelişmiş bölgelerde yaşamakta olduklarından sosyo-ekonomik entegrasyonu için çabaların sürdürülmesi gerektiği belirtilmektedir (EC, 2004).

Bulgaristan'da 1989'dan sonra azınlık haklarındaki değişimi inceleyen Rechel, AB'nin Bulgaristan'da azınlık politikalarına ilişkin tutumunu eleştirmektedir. Kendisi HÖH'ün "etnik parti" olarak yaftalanmasından ve kapatılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmasından dolayı minimalist bir azınlık hakları politikası izlemek zorunda kaldığını vurgulamaktadır. Devletin azınlıkların siyasete katılımı üzerinde kontrolü elden bırakmamasından dolayı HÖH'ün ancak ılımlı kültürel talepler getirebildiğini savunmaktadır (2007a, s. 353). Bu nedenle Rechel AB'ye adaylık sürecini azınlıklar politikası açısından "kaçırılmış fırsat" olarak değerlendirmektedir (Rechel, 2007a, s. 366).

Kendisine göre AB ekonomik alandaki üyelik kriterlerine ağırlık verirken azınlık hakları da dâhil olmak üzere siyasi kriterlere gereken önemi vermemiştir (Rechel, 2008, s. 176). Rechel'e göre "komünizm sonrasında Bulgaristan'da komünistlerin asimilasyon politikalarından vazgeçilmesinin dışında azınlık hakları alanında çok sınırlı bir gelişme yaşanmıştır" (Rechel, 2008, ss. 178-179).

Kırcaali bölgesinde yetkililerle Bulgaristan'da azınlıkların kültürlerini geliştirme hakkının tanındığını ama fiilen yapılan uygulamaların bunu engellediğini belirtmektedir. Anadil öğreniminin belli bir öğrenci sayısı toplanması koşuluyla seçmeli olarak sunulması, iki Türk tiyatrosunun Bulgar tiyatrolarıyla birleştirilmesi, ayrıca mali sıkıntılar nedeniyle Türkçe gazete ve dergilerin de kapanmak zorunda kalması Türk kültürünün gelişmesini engellemektedir (kişisel görüşmeler, 2013). Bir kültür derneği yöneticisi Türklerin bu duruma tepkisini aşağıdaki gibi özetlemektedir:

"Biz bütün engellere rağmen sivil toplum kuruluşları olarak Türk kültürünü yaşatmak için çalışıyoruz. Biz gençlerimize kültürümüzü ve geleneklerimizi aktarmayı ve öğretmeyi amaçlıyoruz. Farklı kurslar düzenliyor, folklor grupları ve müzik gruplarımızla çeşitli festivallere katılıyoruz... Köylere gittiğimizde,"çocuklarınız sağlam bir eğitimle düzgün bir Türkçe öğrenmeli, bu onların anadili" dediğimizde, bize "önce ekmek derdimize çare bulalım, sonra Türkçe meselesini de konuşuruz" diye cevap veriyorlar." (kişisel görüşme, 2013 yazı).

AB üyeliğinden sonra Türklerin sosyo-ekonomik durumunda büyük bir iyileşme gerçekleşmemiştir. Türkler günümüzde en büyük sorun olarak "işsizlik" ve "yoksulluğu" görmektedir. Kendileri totaliter rejimin yıkılmasından sonra siyasi olarak mobilize olsalar da sosyalist piyasadan serbest piyasa koşullarına geçiş sürecinde ekonomik mobilizasyonu gerçekleştirememiştir. 1989'dan sonra özelleştirme politikaları kapsamında Türk bölgesindeki fabrikaların ve maden ocaklarının kapatılması ve tütün alım fiyatlarının düşürülmesi Türk topluluğunu ekonomik bir bunalıma sürüklemiştir. HÖH'ün yerel yetkilileri Türkler arasında girişimciliğin gelişmediğini bildirmektedir. Yerel Türk nüfusu arasında kendi işini kurabilen kesimin oranı çok düşüktür. Günümüzde Bulgaristan'daki Türkler ekonomik sıkıntılardan dolayı Almanya, İngiltere, İspanya, Fransa, Hollanda gibi Avrupa Birliği ülkelerine göç etmekte ve Bulgaristan'da kalan ailelerini birikimleri ile geçindirmektedirler. Son yıllarda ilk giden aile üyeleri eş ve çocuklarını da yanına aldığından zaten 1989 Türkiye göçüyle ciddi bir nüfus kaybeden Türk köyleri boşalmaya devam etmektedir. Yerel bir HÖH yetkilisi Bulgaristan devletinin özellikle bölgeye yatırım yapmayarak Türklerin AB

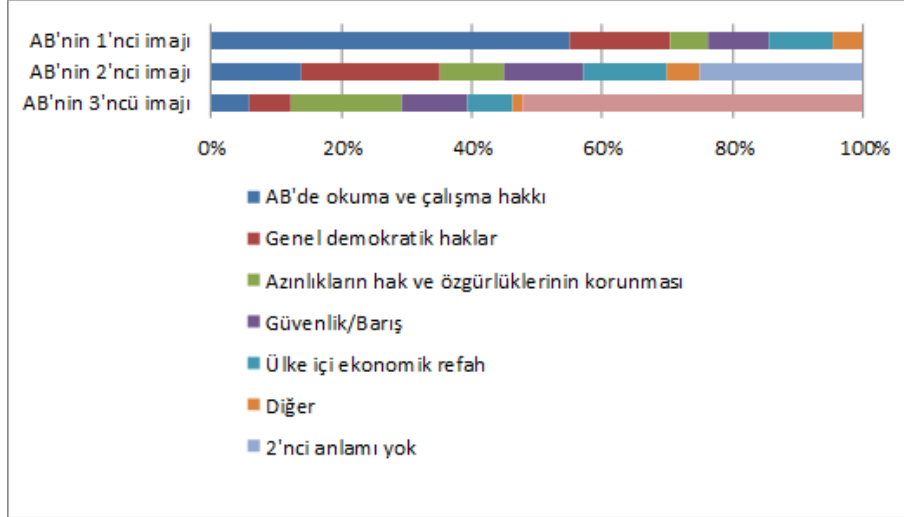
ülkelerine göçünü teşvik ettiğini ve böylelikle bir nevi "etnik temizlik" politikası uyguladığını belirtmektedir (kişisel görüşme, 2013).

6. AB Vatandaşı Türkler ve Avrupalılık

Araştırmacılar 1985-1989'da Bulgaristan devletinin yürüttüğü etnokültürel asimilasyon kampanyasının sonucu olarak Bulgaristan Türkleri arasında etnik kimliğin güçlendiği konusunda hemfikir (Höpken, 1997, s. 71; Mahon, 1999, s. 156). Bulgaristan'da Türkler günümüzde de en çok etnik kimliklerine bağlılık hissetmektedir (Tunalı, 2017). Türk azınlığı etnodilsel ve etnokültürel kodlarla inşa edilen, bu nedenle Türkleri kendi kimliğiyle kabul edemeyen ve zorla asimilasyon yoluyla onları kapsamaya çalışan bir ulusal kimliği reddetmektedir. Ancak çoklu kimlik kuramlarının da öngördüğü gibi etnik kimliklerine tehdit oluşturmayan bir kimlikle olumlu ilişki kurmuşlardır: "uyumlu kimlikler modeline" uygun olarak belli bir bölümü arasında, etnik kimliklerini korumalarına imkân tanıyan, vatandaşlık ve doğup büyüdüğü topraklara aidiyet üzerinden inşa ettikleri bir ulusal kimlik ikinci derecede önemsedikleri bir kimlik olarak gelişmiştir (Tunalı, 2017).

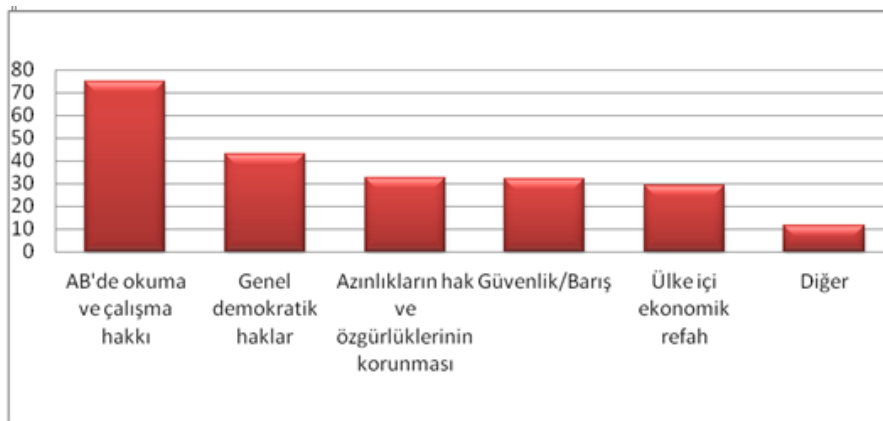
Bulgaristan'a yeniden entegrasyon süreci, Bulgaristan'ın Avrupa yapılarına entegrasyon süreci ile örtüşmektedir. Bu nedenle Türklerin AB yapısının bir parçası olarak AB'ye ve Avrupalılığa nasıl yaklaştıkları da ayrı bir soru olarak belirmektedir. Türklere göre AB ve Avrupalılık ne anlama geliyor? Türkler kendilerini Avrupalı olarak kategorize ediyorlar mı? Bütünleşik bir Avrupa topluluğuna önem ve değer veriyorlar mı? AB vatandaşı olarak ortak bir sivil topluluğun üyesi olarak mı davranıyorlar yoksa etnik kimlikleri siyasi davranışlarını etkiliyor mu? gibi sorular bağlamında Türklerin Avrupa ile özdeşim örüntüleri tespit edilecektir.

Bireylerin bir toplulukla özdeşleşmesi, o topluluğun kazandığı anlamla bağlantılı olduğundan öncelikle Türklerin AB'yi ve Avrupalılığı nasıl kavradığı sorusu büyük önem taşımaktadır. AB'nin anlamının sadece tek bir unsurdan oluşmadığını ve bireylerin oluşturduğu AB imajında farklı bileşenlerin rol oynayabileceğini düşünerek katılımcılardan AB'nin kendileri için kazandığı en önemli üç anlamı belirtmeleri istenmiştir. Veriler Türk azınlığın yarısından fazlası için AB'nin öncelikli olarak okuma ve çalışma hakkını sağlayan serbest bir dolaşım alanını ifade ettiğini göstermektedir. Aynı şekilde ülke içi ekonomik refah bileşeni de AB'nin ekonomik oluşum yönüne vurgu yapmaktadır (bkz.1.şekil)

Şekil 13. AB'nin İmajı

Ancak AB'nin Türklerin gözünde kazandığı anlamı önem derecesinden bağımsız olarak (bkz. 2. şekil) değerlendirecek olursak, yani ikinci ve üçüncü olarak ne ifade ettiğini de hesaba katarsak, AB'nin anlamının belli bir kesim için toplumsal refah ve ekonomik fayda ile sınırlı kalmadığını görüyoruz. Her ne kadar ağırlıklı olarak ikinci ve üçüncü anlam olarak belirse de ve oranı nispeten düşük de olsa demokratik haklar, azınlık haklarını ve özgürlüklerini koruma, güvenlik ve barış gibi değerlerin de AB ile ilişkisi kurulmaktadır.

Şekil 14. AB'nin İmajı (öncelikten bağımsız olarak toplam veriler)

Bu verilerin de gösterdiği gibi Türkler AB'ye kültürel bir anlam yüklememektedir. Türklerin çoğunluğu için AB ekonomik refah ile eşdeğerdir; aynı zamanda küçük bir kesim için azınlıkların kimliğini koruyarak diğer vatandaşlarla eşit bir şekilde yaşayabildiği güvenli bir alanı ifade etmektedir.

Görüşmelerin analizi AB'nin Türkler için kazandığı anlamın Avrupalılığın sınırlarını da çizdiğini göstermektedir. Türkler için Avrupalılık hem kendi yerel bölgesinde hem de yaşamını sürdürdüğü diğer AB ülkesinde yüksek bir refah düzeyi, iyi ve medeni bir yaşam standardı, AB vatandaşları arasında eşitlik anlamına gelmektedir. Ancak görüşmelerden de anlaşıldığı üzere Avrupalıları birleştirdiğine inandıkları bu unsurlar kendilerini kapsamadığından bu kimlikle özdeşim kurmakta zorlanmaktadırlar.

Türkler AB üyeliğinin yaşadıkları bölgede ekonomik bir kalkınma sağlamasını belediklerinden bunun gerçekleşmemesi Avrupalılığın önünde engel gibi görülmektedir:

"Sen de görüyorsun burayı. Burası sence Avrupa'ya benziyor mu?" (kişisel görüşme, 2012)

"Ben Avrupa'ya gittim. Gördüm orada nasıl yaşıyorlar. Devlet AB üyesi oldu, ama insanların Avrupalı olduğu söylenemez" (kişisel görüşme, 2012)

"AB vatandaşım ama daha bu sınırların dışına çıkmadım. Benim için hiçbir şey değişmedi." (kişisel görüşme, 2012)

şeklinde ifadeler Türklerin zihnindeki Avrupa ve Avrupalılar imajı ile yaşadıkları bölgedeki yaşam tarzının uyuşmadığını göstermektedir. AB üyeliği kendi şehirlerinde ve köylerinde sürdürdükleri yaşamı hayal ettikleri Avrupalılık düzeyine taşımadığından kendilerini Avrupalı olarak hissedemiyorlar.

Ancak Avrupalılık gelişmişlik ve medeni yaşam tarzı temelinde kurulduğunda ileride Türklerin de özdeşleşebileceği bir kimlik olarak belirmektedir. Avrupa ile kendi yaşadıkları ülke arasında bir sınır çizen Türklere göre -hayal ettikleri ve ulaşmaya çalıştıkları "orası" ve her şeyin çok daha eksik ve aşağı olduğunu hissettikleri "burası"- bu sınırların ortadan kalkmasının ve Avrupalı kimliğinin gelişmesi mümkündür. Birincisi, serbest dolaşım hakkında yararlanarak "asıl Avrupa" ülkelerine göç eden Türkler yıllar içinde Avrupalılığı içselleştirebilir:

"Şimdi orada yaşayan Türkler zamanla Avrupalı olabilir. Zamanla onlar gibi yaşamaya, onlar gibi düşünmeye ve davranmaya başlayabilir" (kişisel görüşme, 2012)

İkincisi, AB yerel düzeyde değişime neden olarak Avrupalılığı Bulgaristan'a taşıyabilir:

"Ben 400 leva alırken Avrupalı benim en az 4-5 katımı kazanıyor. Ne zaman onlar gibi yaşarım, o zaman kendimi Avrupalı hissederim" (kişisel görüşme, 2012)

"Yaşam standartım iyileşince, alım gücüm artınca, yani Avrupa buraya gelince ben kendimi Avrupalı hissedirim" (kişisel görüşme, 2012)

Türklerin çoğunluğu bölgelerine ve bir bütün olarak Bulgaristan'a güçlü bir aidiyet beslemektedir. Ankete katılanların çoğunluğu kendilerini en çok yaşadıkları köye/kasabaya/Rodop bölgesine ait hissettiklerini belirtmiştir. Diğer AB ülkelerine göç, aşağıdaki örnekten de anlaşıldığı gibi çoğunluğu için bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır:

"AB'ye girmeseydik bizim Türklerin durumu daha kötü olurdu. Bölgeye hiç doğru düzgün yatırım yapılmıyor, o nedenle sınırların açılması biz Türkler açısından iyi oldu" (kişisel görüşme, 2012).

AB'nin yaşadıkları bölgede olumlu bir değişime yol açmak yerine ekonomik göçe sebep olması ve böylelikle aile birliğinin dağılmasına yol açması özellikle Bulgaristan'da geri kalan aile üyelerinin Avrupalılık hissini önünde şimdilik önemli bir engel olarak ortaya çıkmaktadır:

"Aileler battı bizim. Avrupa bize bu büyük zararı yaptı: aile değerleri kayboldu. Avrupa bizim hem kimliğimizi çökertti hem ailemizi. Avrupa'nın kimliğimizi korumasını beklerken bizi çökertti. Bu durumda Türk topluluğu nasıl Avrupalı diyelim. Sadece Türkler için de geçerli değil bu, Bulgarlar için de geçerli. Arkada kalan çocuklar sahipsiz kalıyor, kötü yollara düşüyor, o zaman gelecek için nasıl bir vatandaş yetiştiriyoruz? Avrupa bizi üye yaptı ve kendi kaderimize terk etti. Sermayenin serbest dolaşımı var, yurtdışından bankadan parayı gönderiyorsun, ama eşin nerede, çocuğun nerede?" (kişisel görüşme, 2012)

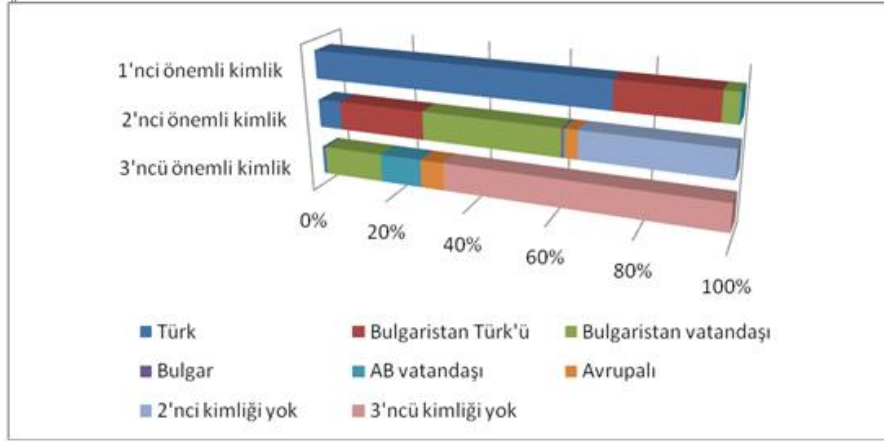
Ancak sadece Bulgaristan'da kalan Türkler değil, AB vatandaşı olarak çalışmak için başka Batı Avrupa ülkelerinden birine gidenler de Avrupa'nın beklentilerini karşılamadığını vurgulamaktadır. Türklerin çoğu bu ülkelerde kendilerini sömüren bir düzenin olduğunu belirtmektedir. AB'nin en önemli değerlerinden biri olarak görülen AB vatandaşları arasında eşitliğin sağlanamamış olması, Türklerin kendini Avrupa'nın ötekisi olarak hissetmesine neden olmaktadır:

"AB vatandaşıyız ama diğer AB vatandaşlarının beyaz kölesiyiz biz. Avrupa'da bizi köle gibi kullanıyorlar. Bu nasıl eşitlik?" (kişisel görüşme, 2012)

"Manchester'da bir restoranda bulaşıkçı gibi çalışıyorum. Sabah 6'da evden çıkıp işe gidiyorum. Akşam 11'de ancak toplanıyorum. 15 saat çalışıyorum. Çalışmaktan ve uyumaktan başka bir şey yapmaya zaman kalmıyor. Ama

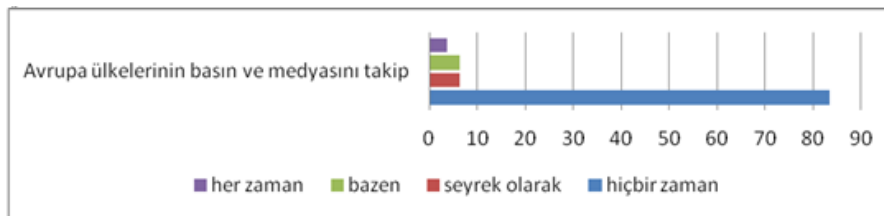
kendi vatandaşlarının çalışma koşulları çok farklı." (kişisel görüşme, 2012)

Türkler arasındaki bireysel özdeşim örüntülerine ortaya çıkaran anket verileri bu görüşmeleri destekler bir sonuç vermiştir. AB vatandaşlığı herkesin sahip olduğu hukuki bir statü olsa da Türklerin çoğunluğu arasında Avrupa topluluğuna aidiyet hissini gelişmesi için yeterli değildir (bkz. 3. şekil). Lojistik Regresyon analizi ve Pearson Chi-Square testi özellikle genç, eğitim düzeyi yüksek ve AB ülkelerinin birinde düzenli bir iş sahibi olanların, etnik ve/veya ulusal kimliğe ek olarak kendini AB vatandaşı/Avrupalı olarak kategorize etme eğiliminin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu faktörlere dayanarak AB'nin sunduklarından yararlanabilen ve hayalindeki Avrupalıların düzeyine ulaşma ihtimali olan Türklerin Avrupa ile özdeşleştirme olasılığının arttığı şeklinde bir yorum getirmek mümkündür.

Şekil 15. Özkategorizasyon (öneme göre özkategorizasyon değerleri %)

Yukarıdaki verilerin bağlamında bireysel kimliğin ikinci boyutu olan ilgi boyutunun Türkler arasında gelişmemiş olması da anlamlı bir sonuçtur. Avrupa topluluğuna aidiyet geliştiremeyen Türkler Avrupa ülkelerinde yaşanan meselelerle de ilgilenmemektedir (bkz. 4. şekil).

Şekil 16. Avrupa Meselelerine İlgi

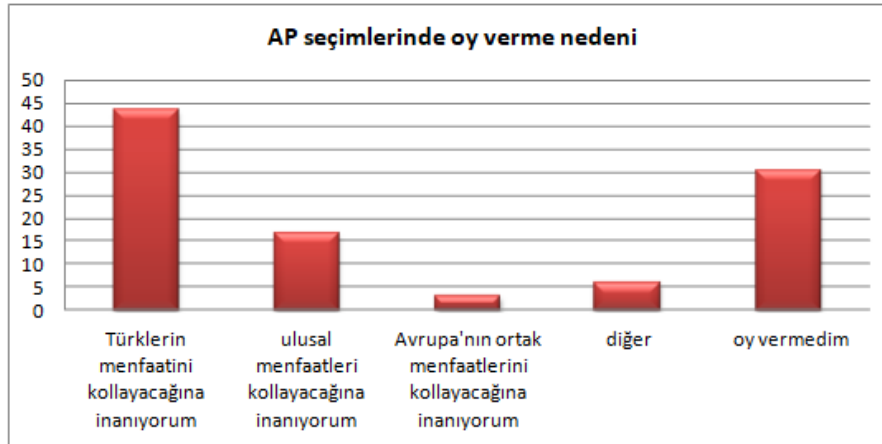
Bu ilgisizliğin arkasında ortak bir dilin kullanılmaması olduğu düşünülebilir, çünkü ankete katılanların üçte biri Avrupa ülkelerindeki

meseleleri takip etmeye imkânlarının olmadığını bildirmiştir. Ne var ki özellikle takip ettiğini bildiren küçük kesimin gösterdiği ilginin nedeni Avrupa topluluğunun diğer üyelerine duyduğu yakınlık değildir. Tam tersine, bu kişilerin tamamı özellikle kendi aile üyelerinin yerleştiği ülkelerdeki gelişmelerle ilgilendiklerini vurgulamıştır. Farklı Avrupa uluslarını siyasi bir topluluk içinde birleştirme hedefini güden AB'ye üyelik süreci, Türk topluluğu içinde henüz "Avrupa topluluğuna" aidiyet geliştiremediği gibi diğer üyelere yönelik bir yakınlık hissinin gelişmesine de yol açmamıştır.

AB bağlamında ortak Avrupa kimliğinin en önemli boyutlarından biri de vatandaşların siyasi topluluk üyesi olarak sergiledikleri davranıştır. Bu açıdan etnik topluluk bilinci yüksek olan Türklerin siyasi davranışı da ayrı bir inceleme alanı oluşturmaktadır.

Vatandaşların oy verme davranışı başlıca siyasi davranışlarından biri olarak kabul edilebilir. Ankete katılanların üçte ikisinden fazlası Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy verdiklerini belirtmiştir. Bu bulgu diğer AB ülkelerinde vatandaşlarının AP seçimlerinde oy vermemesi nedeniyle vatandaşların henüz siyasi bir topluluk üyesi olarak davranmadığı yönündeki bulgularla (Favell, 2010) çelişiyor gibi görünmektedir. Türklerin Avrupa Parlamentosunu seçimlerinde oy vermesi AB'ye siyasi bir oluşum olarak da yaklaştıklarını göstermesi açısından önemlidir. Ancak Türklerin oy verme davranışının üzerinde belli bir bölgede yoğunlaşmış etnik bir azınlık topluluğun üyesi olmalarının etkisi inkâr edilemez. Türklerin AP seçimlerinde oy verme nedenleri arasında "Türklerin menfaatinin korunması" beklentisi ağır basmaktadır. Ankete katılanlar arasından küçük bir kesim adayın "ulusal menfaatleri" korumasını beklerken, "Avrupa'nın ortak menfaatleri" diye bir bilincin ise henüz gelişmediği anlaşılmaktadır (bkz. 5. şekil).

Şekil 17. Avrupa Parlamentosu Seçimlerinde Oy Verme Nedeni

	5	4	3	2	1
1. Parti liderinin/parti kadrosunun etnik kimliğini önemserim.	33,9	20,8	3	11,9	30,5
2. Bir parti sadece azınlıkların değil, bütün Bulgaristan halkının menfaatinin korunmasıdır.	78,7	16,2	3,8	0,9	0,4
3. Türklerin ağırlıkta olduğu bir parti, Türklerin menfaatinin korunmasıdır.	35,6	18,6	12,7	12,3	20,8
4. Türklerin olmadığı ulusal partiler de Türklerin çıkarını savunur.	2,6	19,1	15,3	21,3	41,7
5. Oy verirken etnik kimliğime göre değil, bireysel menfaatlerimi temsil ettiğime inandığım bir partiye oy veririm.	42,9	27,9	6,4	9,4	13,3
6. Bulgaristan AB üyesi olsa da etnik azınlıkların hak ve özgürlüklerini korumak için etnik temele dayanan bir partiye ihtiyaç vardır.	42,9	23,2	10,7	6,9	16,3
7. AB üyesi olan Bulgaristan'da siyasi partilerin azınlıkların ilgilendiren sorunlarla ilgilenmesine gerek kalmamıştır, ulusal sorunlarla ilgilenmeleri yeterlidir.	11,2	9,9	11,2	34,8	33,0

(5) tamamen katılıyorum (4) katılıyorum (3) kararsızım (2) katılmıyorum (1) hiç katılmıyorum (%)

Tablo 8. Siyasi Tutumlar

Tablodaki verilerden de anlaşıldığı üzere etnik kaygıların Türklerin siyasi davranışı üzerinde etkisi büyüktür. Türklerin Bulgaristan'ın kurulduğu 1878 yılından 1990 yılına kadar kendi siyasi hareketinden mahrum kalması ve etnokültürel asimilasyona maruz kalması, ayrıca günümüzde de Türklerin olmadığı ulusal partilerin Türk topluluğunun güvenini kazanamamış olması Türklerin menfaatlerini etnik azınlık topluluğu temelinde şekillendirmelerini anlaşılır kılmaktadır. Türklerin çoğunluğu AB üyesi olan Bulgaristan'da henüz sadece ulusal sorunlar diye ortak sorunlardan bahsedilemeyeceğini, azınlık topluluğu olarak kendi sorunlarının da ayrıca devam ettiği ve bununla ilgilenilmesi gerektiği görüşünü paylaşmaktadır. Bu nedenle kendilerini hala etnik azınlık üyesi olarak oy verme mecburiyetinde hissetmektedirler. AB üyeliğine rağmen diğer ulusal partilerin güven vermemesi nedeniyle ankete katılanların çoğunluğu kendi haklarını savunacak etnik temele dayanan bir partiye ihtiyaç duymaktadır. Ancak görüşmelerden anlaşıldığı üzere AB üyeliği süresince azınlıkların sorunlarının çözülebileceğine ve o zaman bütün toplulukları birleştiren ortak sorunlardan bahsedilebileceğine inanmaktadırlar. Ama şimdilik AB'nin çok "uzak olmasından" dolayı "AB'ye Bulgaristan'da Türklerin de yaşadığını hatırlatacak ve sorunlarını dile getirecek" topluluk temsilcilerinin olması gerektiğini savunmaktadırlar.

7. SONUÇ

Türk topluluk üyeleri Avrupalılar ile aralarına soy, dil, din gibi etnokültürel sınırlar inşa etmemektedir. Türklerin hayal ettiği Avrupalılık, AB ülkelerindeki ekonomik refah, medeni yaşam ve AB vatandaşlarına tanınan eşit haklar gibi değerleri temel almaktadır. Bu nedenle Avrupa kimliği Türk topluluk üyelerinin etnik kimliği ile uyumlu bir ilişki kurabilecek niteliktedir. Ancak AB üyeliği ile birlikte, beklentilerin aksine, ne Bulgaristan'da kalan Türkler ne de göç eden Türkler hayallerindeki Avrupa'nın bir parçası haline

gelebilmişlerdir. Türkler için Avrupalılığın kazandığı anlam onların Avrupalı topluluğuyla aidiyet ilişkisi kuramamasına yol açmaktadır. AB vatandaşı olsalar da 1) Avrupalılığın unsurları olarak gördükleri ekonomik refah ve medeniyet düzeyine erişilememiş olması ve 2) eşit muamele görmedikleri inancı, onların kendini ötekileştirilmiş gibi hissetmesine yol açmaktadır.

Türklerin inşa ettiği Avrupalı kimliği, ekonomik refaha eriştikleri zaman ve diğer Avrupalılarla eşit şartlar altında medeni bir yaşam sürmeye başladıklarında, bütün etnik topluluk üyeleri için Avrupalılığın mümkün olduğu çıkarımını da mümkün kılmaktadır. Ancak AB üyeliğinin Türklerin çoğunluğu için bunu sağlayamamış olması nedeniyle Türklerin çoğunluğu kendini (henüz) Avrupalı olarak tanımlayamamaktadır. Şimdilik genç, eğitilmiş ve Batı Avrupa'da düzenli bir işi olan kişilerden oluşan kişiler arasında kendini Avrupalı olarak kategorize etme eğiliminin daha yüksektir.

Bulgaristan'daki Türkler arasında diğer Avrupa uluslarına yönelik ilgi de çok zayıftır. Yine çok küçük bir kesim diğer Avrupa uluslarının meselelerini takip etmektedir. Bu kesimin ilgisinin ardında bu uluslara duyulan yakınlık değil, AB üyeliğinden sonra aile üyelerinin bu ülkelerin birine göç etmiş olması yatmaktadır. AB, Avrupa uluslarını siyasi bir topluluk içinde birleştirme hedefini gütmektedir ancak AB'ye üyelik Türk topluluğunun henüz "Avrupa topluluğuna" bağlılık geliştirmesine yol açamamıştır.

Bir siyasi topluluk üyesinin en önemli davranışlarından olan oy verme davranışı da bunu desteklemektedir. Türklerin AB'yi yaşamları üzerinde etkisi olan siyasi bir yapı olarak kabul ettikleri AP Parlamentosu seçimlerine katılımın yüksek olmasından anlaşılabilir. Kendileri AB vatandaşlığının tanıdığı siyasi haklardan yararlınsa da etnik kaygıları siyasi davranışlarını etkilemektedir. Bir başka deyişle Türkler oy verirken etnik azınlık grubunun üyesi olarak hareket etmektedir. İlkesel olarak etnik nedenlerle oy vermeye karşıdırlar, ancak AB üyeliğine rağmen Bulgaristan'da siyasi sisteme ve sivil topluma güven duyamadıklarından kendilerini etnik topluluk olarak temsil edecek bir siyasi oluşumu desteklemek zorunda hissetmektedirler.

Çalışma AB'nin Bulgaristan'daki Türkler arasında Avrupalı kimliğini geliştiremediğini göstermiştir. Ancak Türklerin Avrupa ile kültürel ve dini hısımlık yerine Türk topluluğunun eşit hakları ve yaşam koşulları üzerinden aidiyet kurması bu kimliğin ileride ortaya çıkma ihtimalinin olduğunu göstermektedir. AB vatandaşlığının Türklerin ekonomik, toplumsal ve kültürel güvencesini sağlaması durumunda Bulgaristan'daki Türk azınlığa arasında Avrupa ile özdeşleşme örüntülerinde bir değişiklik yaratabilme olasılığının arttığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Ashmore, R. D., Deaux, K. ve McLaughlin-Volpe, T. (2004). An Organizing Framework for Collective Identity: Articulation and Significance of Multidimensionality. *Psychological Bulletin*, 130(1), 80-114.
- Breakwell, G. M. (2004). Identity Change in the Context of the Growing Influence of European Union Institutions. R. K. Herrmann, T. Risse-Kappen, ve M. B. Brewer içinde, *Transnational Identities: Becoming European in the EU* (s. 25-39). Lanham: Rowman ve Littlefield.
- Brewer, M. B. (2001). The Many Faces of Social Identity: Implications for Political Psychology. *Political Psychology*, 22(1), 115-125.
- Bruter, M. (2004). On What Citizens Mean by Feeling 'European': Perceptions of News, Symbols and Borderless-ness. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30(1), 21-39.
- Bruter, M. (2005). *Citizens of Europe? The emergence of a mass European identity*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Castano, E. (2004). European identity: A social-psychological perspective. R. K. Herrmann, T. Risse-Kappen, ve M. B. Brewer (Yay. Haz.). *Transnational identities: Becoming European in the EU* (s. 40-58). Lanham: Rowman ve Littlefield.
- Cederman, L.-E. (2001). Nationalism and bounded integration: What it would take to construct a European demos. *European Journal of International Relations*, 7(2), 139-174.
- Citrin, J., ve Sides, J. (2004). More than nationals: How identity choice matters in the new Europe.
- R. K. Herrmann, T. Risse-Kappen, ve M. B. Brewer (Yay. Haz.). *Transnational identities: Becoming European in the EU* (s. 161-185). Lanham: Rowman ve Littlefield
- David, O. ve Bar-Tal, D. (2009). A Sociopsychological Conception of Collective Identity: The Case of National Identity as an Example. *Personality and Social Psychology Review*, 354-379.
- Delanty, G. (1995). *Inventing Europe: Idea, identity, reality*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Doğan, A. (1999/2000). Za Bilgarskiya Etničeski Model (Bulgaristan'ın Etnik Modeli Üzerine). A. Doğan içinde, *Bilgariya i Noviyat Svetoven Red (Bulgaristan ve Yeni Dünya Düzeni)* (s. 41-53). Sofya: İnstitut za Liberalni İzsledvaniya.
- Duchesne, S. ve Frogner, A.-P. (2008). National and European Identifications: A Dual Relationship. *Comparative European Politics*, 6(2), 143-168.

- European Commission. (15 Temmuz 1997). *Commission Opinion on Bulgaria's Application for Membership of the European Union*. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/dwn/opinions/bulgaria/bu-op_en.pdf, (25.12.2011)
- European Commission. (6 Ekim 2004). *2004 Regular Report on Bulgaria's Progress towards Accession*. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_bg_2004_en.pdf (25.12.2011)
- Eder, K. (2009). A Theory of Collective Identity: Making Sense of the Debate on a 'European Identity'. *European Journal of Social Theory*, 12(4), 427-447.
- Eisenstadt, S. N. ve Giesen, B. (1995). The Construction of Collective Identity. *European Journal of Society*, 36(1), 72-102.
- Fligstein, N. (2008). *Euroclash: The EU, European identity, and the future of Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Favell, A. (2010). European identity and European citizenship in three 'Eurocities': A sociological approach to the European Union. *Politique Européenne*, 30, 187-224.
- Fligstein, N. (2008). *Euroclash: The EU, European Identity, and the Future of Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Fligstein, N., Polyakova, A. ve Sandholtz, W. (2012). European integration, nationalism and European identity. *Journal of Common Market Studies*, 50(1), 106-122.
- Fotev, G. (1994). *Drugiyat etnos (Öteki etnos)*. Sofya: Akademično İzdatelstvo "Marin Drinov".
- Giesen, B. (1993). *Die Intellektuellen und die Nation*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1995). Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe. R. Beiner içinde, *Theorizing Citizenship* (s. 255-282). Albany: State University of New York Press.
- Habermas, J. (2003). Toward a cosmopolitan Europe. *Journal of Democracy*, 14 (4), 86-100.
- Habermas, J. (2004). Why Europe needs a constitution. E. O. Eriksen, J. E. Fossum ve A. J. Menendez (Yay. Haz.). *Developing a constitution for Europe* (s. 17-33). London ve New York: Routledge.
- Habermas, J. ve Derrida, J. (2003). February 15, or what binds Europeans together: A plea for a common foreign policy, beginning in the core of Europe. *Constellations*, 10(3), 291-297.
- Herrmann, R., ve Brewer, M. B. (2004). Identities and Institutions: Becoming European in the EU. R. K. Herrmann, T. Risse-Kappen ve M. B. Brewer içinde, *Transnational Identities: Becoming European in the EU* (s. 1-22). Lanham: Rowman ve Littlefield.

- Karolewski, I. P. ve Kaina, V. (2006). *European Identity: Theoretical Perspectives and Empirical Insights*. Münster: LIT Verlag.
- Kohli, M. (2000). The battlegrounds of European identity. *European Societies*, 2(2), 113-137.
- Hogg, M. A. ve Abrams, D. (2006). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. Florence, US: Routledge.
- Höpken, W. (1997). From religious identity to ethnic mobilisation: The Turks of Bulgaria before, under and since communism. H. Poulton ve S. Taji-Farouki (Yay. Haz.). *Muslim identity and the Balkan state* (s. 54-81). London: C. Hurst ve Co.
- Kaina, V. (2009). *Wir in Europa: Kollektive Identität und Demokratie in der Europäischen Union*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kohli, M. (2000). The battlegrounds of European identity. *European Societies*, 2(2), 113-137.
- Kösebalaban, H. (2007). The permanent “other”? Turkey and the question of European identity. *Mediterranean Quarterly*, 18(4), 87-111.
- Mahon, M. (1999). The Turkish Minority under Communist Power-Politics of Ethnicity and Power. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 1(2), 149-162.
- Maier, M. L., ve Risse, T. (2003). *Europeanization, Collective Identities and Public Discourses (IDNET). Final Report*. <http://cordis.europa.eu/documents/documentlibrary/82608121EN6.pdf>, (20.03.2010).
- Marcussen, M., Risse, T., Engelmann-Martin, D., Knopf, H. J. ve Roscher, K. (1999). Constructing Europe? The evolution of French, British and German nation state identities. *Journal of European Public Policy*, 6(4), 614-633.
- Medrano, J. D. ve Gutierrez, P. (2001). Nested identities: National and European identity in Spain. *Ethnic and Racial Studies*, 24(5), 753-778.
- Medrano, J. D. (2003). *Framing Europe: Attitudes to European integration in Germany, Spain, and the United Kingdom*. Princeton: Princeton University Press.
- Meinhof, U. H. (2004). Europe Viewed from Below : Agents, Victims and the Threat of the Other. R. K. Herrmann, T. Risse-Kappen ve M. B. Brewer içinde, *Transnational Identities : Becoming European in the EU* (s. 214-244). Lanham: Rowman and Littlefield.
- Meyer, T. (2009). Europäische Identität. T. Meyer ve J. Eisenberg içinde, *Europäische Identität als Projekt: Innen - und Außensichten* (s. 15-30). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Müftüler-Bac, M. (1998). The never-ending story: Turkey and the European Union. *Middle Eastern Studies*, 34(4), 240-258.

- Natsionalen Statiçeski İnstitut (2011). Prebroyavane 2011: okonçatelni dannı (Nüfus sayımı 2011: kesin veriler). <http://www.nsi.bg/census2011/newsbg.php?n=68,%20> adresinden erişildi. (E.T.: 06.05.2017).
- Neumann, I. B. (1999). *Uses of the Other: The " East" in European Identity Formation*. Manchester: Manchester University Press.
- Rechel, B. (2007). State Control of Minorities in Bulgaria. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 23(3), 352-370.
- Rechel, B. (2008). What has limited the EU's impact on minority rights in accession countries?. *East European Politics ve Societies*, 22(1), 171-191.
- Rechel, B. (2009). *Minority rights in Central and Eastern Europe*. London: Routledge.
- Risse, T. (2002). Nationalism and Collective Identities: Europe versus the Nation-State? P. Heywood, E. Jones ve M. Rhodes içinde, *Developments in West European Politics* (s. 77-93). Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Risse, T. (2004). European institutions and identity change: What have we learned. R. K. Herrmann, T. Risse-Kappen, ve M. B. Brewer (Yay. Haz.). *Transnational identities: Becoming European in the EU* (s. 247-271). Lanham: Rowman ve Littlefield.
- Risse, T. (2010). *A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres*. Ithaca, NY; London: Cornell University Press.
- Rumelili, B. (2008). Negotiating Europe: EU-Turkey relations from an identity perspective. *Insight Turkey*, 10(1), 97-110.
- Segal, D. A. ve Handler, R. (2006). Cultural Approaches to Nationalism. G. Delanty ve K. Kumar içinde, *The SAGE Handbook of Nations and Nationalism* (s. 57-65). London: SAGE Publications.
- Smith, A. D. (1992). National Identity and the Idea of European Unity. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 68(1), 55-76.
- Spohn, W. (2005). National Identities and Collective Memory in an Enlarged Europe. K. Eder ve W. Spohn içinde, *Collective Memory and European Identity: The Effects of Integration and Enlargement* (s. 1-14). Alderson: Ashgate.
- Stets, J. E. ve Burke, P. J. (2000). Identity theory and social identity theory. *Social Psychology Quarterly*, 63(3), 224-237.
- Shore, C. (2000). *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*. London: Routledge.
- Thoits, P. A. ve Virshup, L. K. (1997). Me's and We's: Forms and Functions of Social Identities. R. D. Ashmore ve L. Jussim içinde, *Self and identity: Fundamental Issues* (s. 106-133). New York: Oxford University Press.
- Tibi, B. (2013). European identity contested? M. Tamcke, J. d. Jong, L. Klein ve M. v. Waal (Yay. Haz.). *Europe - Space for Transcultural Existence* (s. 47-56). Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.

- Todorova, M. (2009). *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press.
- Triandafyllidou, A. (2008). Popular Perceptions of Europe and the Nation: the Case of Italy. *Nations and Nationalism*, 14(2), 261-282.
- Tunalı, G. (2017). Bulgaristan'da Türk Azınlığın Etnik, Ulusal ve Avrupa Kimliği. *Asos Journal*, 5(46), 388-408 doi : http://dx.doi.org/10.1_6992/asos.12334
- Weiler, J. H. (2010). To be a European Citizen: Eros and Civilization. K. Goldmann, U. Hannerz ve C. Westin içinde, *Nationalism and Internationalism in the Post-Cold War Era* (s. 170-194). London : Routledge.
- Wendt, A. (1994). Collective identity formation and the international state. *American Political Science Review*, 88(2), 384-396.
- Westle, B. (2003). Europäische Identifikation im Spannungsfeld Regionaler und Nationaler Identitäten. Theoretische Überlegungen und Empirische Befunde. *Politische Vierteljahresschrift*, 44(4), 453-482.
- Zahariev, B. (2004). *The Treatment of Ethnic Turks by the Bulgarian Communist Party and their Status Quo*. www.ithaca.edu/hs/depts/history/histjourndocs/spring04/turkishminorities.pdf, (03.01.2012)